

מבט על, גיליון 774, 1 בדצמבר 2015

העימות הטורקי-רוסי: לקחים לישראל

עמוס ידלין

ישראל אינה חלק מהטלטלה המזרח תיכונית וכמעט שאינה מעורבת בה באופן פעיל. בין אם מדובר בבחירה או בכורח המציאות, המדיניות הישראלית העדיפה עד כה ישיבה על הגדר והתבוננות מהצד על המתרחש. בלי קשר לשאלה המהותית בדבר התבונה שבמדיניות זו, ריבוי האירועים מחייב את ישראל לכל הפחות להפנים ולהבין לעומק את ההזדמנויות והסיכונים הנוצרים עבורה, כתוצאה מהנעשה סביבה. והנה, באזור שמסגל לעצמו דפוסים חדשים לעתים תכופות, תוך שינוי תדיר של האיזונים העדינים בין השחקנים הרבים, פרק נוסף בעלילה הסבוכה נרשם מאז השבוע שעבר עם ההתנגשות הצבאית הראשונה בין טורקיה לרוסיה. הפלת המטוס הרוסי על ידי הטורקים הבליטה וחידדה ניגודים ואמיתות ברמה הביטורלית וברמה הבינלאומית.

ראשית ולפני הכול, מדובר בעימות בין שתי מדינות, שהיחסים ביניהן נשענים על יריבות היסטורית ואשר אינה כרוכה בהקשר עכשווי גרידא. הרוסים והטורקים ידעו בעבר התנגשויות מלחמתיות בהיקף מלא, על רקע מאבקים על שליטה והשפעה באזורי מפתח, בפרט בבלקן ובים השחור, בעוד אנקרה רואה במוסקבה איום תמידי על האינטרסים שלה. מדיניותם של שני המנהיגים הנוכחיים של שתי המדינות אך מלבה את המשקעים הקיימים ביניהן. ג'יפ טאיפ ארדואן ו-ולדימיר פוטין מציגים מנהיגות כוחנית ושפתנית, המבטאת את רצונם להפוך את מדינותיהם למעצמות כבימים עברו – לא במקרה הם כבר כונו "הסולטן" ו"הצאר", כרמיזה על הדימוי שאותו הם מנסים לרכוש.

שנית, ביחסים הטעונים ממילא בין טורקיה לרוסיה השתלבו שיקולים אסטרטגיים ואינטרסים פוליטיים, שכרוכים במציאות המתהווה במזרח התיכון ובאירופה. שתי המדינות אינן רואות עין בעין את המשבר בסוריה ואת הפתרון הרצוי לו. בעוד טורקיה שמה כמטרה עליונה את סילוק אסד, רוסיה רואה בהשאתו תנאי הכרחי לקידום היציבות במדינה המרוסקת ולשימור האינטרסים האסטרטגיים שלה במזרח התיכון. שתי המדינות מתנגדות, אמנם באופן רשמי, לימדינה האסלאמית ורוצות בהחלשתה, אך למעשה משתמשות בה להשגת לגיטימציה לפעילות בסוריה עבור המאמץ החשוב להן יותר: טורקיה – נגד הכורדים ורוסיה – נגד האופוזיציה, שאיננה 'המדינה האסלאמית' (חלקה הגדול נתמך על ידי טורקיה). המשבר באוקראינה והתייצבות המערב נגד פוטין, חברותה של טורקיה בנאט"ו, האינטרסים המנוגדים של רוסיה וטורקיה בסוריה והתנגדותה החריפה של טורקיה להתערבות הצבאית הרוסית בסוריה – הציבו את המדינות במסלול התנגשות.

ללא ספק, העימות בין טורקיה לרוסיה מגביר את אי-היציבות באזור, משום שהוא מצמצם את האפשרות לסיים את המשבר המתמשך בסוריה ולהתמודד בהצלחה עם 'המדינה האסלאמית'. לאור זאת, מגוון תרחישים עתידיים אפשריים בעימות הטורקי-רוסי עומדים על הפרק – החל בהכלת העימות וחזרה ליחסים נורמליים בין המדינות, עבור לעימות דיפלומטי וכלכלי (בדומה למשבר הטורקי-ישראלי) ביניהן, וכלה בהסלמה צבאית (שיגור טילי S-400 או יירוט מטוס טורקי, מתקפת סייבר או מהלך צבאי נרחב יותר). קשה להעריך מהו התרחיש הסביר יותר, אך מסתמנת בטורקיה הבנה, כי הפלת המטוס הרוסי הייתה צעד מרחיק לכת וארדואן הביע נכונות להתנצלות (מסויגת) ואפשר שמכאן ואילך ינקטו שני הצדדים זהירות. עם זאת, כבר כעת ובמנותק מכל אחד מהתרחישים, ישראל יכולה להפיק כמה לקחים ומשמעויות.

הלקח הטקטי

הפלת המטוס מלמדת בראש ובראשונה, שמדובר במרווח טעות זעום: באותה מידה, הטורקים יכולים היו להבליג ולא להפיל את המטוס הרוסי. לפי תמונות המכ"ם שפורסמו מסתמן, שאכן המטוס הרוסי חדר לשטח טורקיה, אך זו הייתה חדירה מזערית (של כ-10-15 שניות טיסה), שלא היה ספק, כי אין מאחוריה כוונות עוינות כלפי טורקיה. המטוס לא הופל בטעות, אולם לא ברור מי החזיק בסמכות לאשר סופית את הירי. בישראל, יש לוודא שסמכות זאת נשמרת ברמה הצבאית-מדינית העליונה.

השתלשלות האירועים מרגע ההחלטה להפיל את המטוס מצביעה על הצורך להבטיח שליטה מקסימלית בקבלת החלטות עם פוטנציאל הסלמה בעימותים שישראל עשויה להיות מעורבת בהם בעתיד.

אמנם, בישראל מנגנוני בקרת ההסלמה יעילים מספיק ולא כל אירוע מלחמתי מוביל לעימות כולל, אך חובה עליה לפתח את החשיבה האסטרטגית על אודות מנגנונים למניעת הסלמה וסיום מערכות – גם לאחר פעולה יזומה פרו-אקטיבית או תגובתית, שביצועה חשוב וחיוני.

ברמת התיאום מול רוסיה, בעקבות מעורבותה הצבאית בסוריה, יש לשמר את ההבנות הקיימות שהושגו באוקטובר 2015 בינה לבין ישראל ולבחון האם נדרש לשפרן כעת, כלקח מהתקרית בגבול טורקיה. יתר על כן, הצבת מערכות S-400 המתקדמות משנה את כללי המשחק במרחב האווירי גם עבור ישראל ומחייבת גיבוש מנגנון קפדני למניעת התנגשות ישראלית-רוסית. גם מול טורקיה – שכעת אין לישראל נקודות חיכוך משמעותיות עמה – יש להפיק את הלקחים הנכונים. טורקיה הוכיחה שידה קלה על ההדק וכי היא עומדת מאחורי איומיה: לפני כשנתיים הזהירה טורקיה שתפגע בכל מטוס שיפר את ריבונותה. במבט קדימה ועל רקע התנגשויות קודמות (כמו המשט לעזה בשנת 2010), חשוב שישראל תזכור סוגיה זו בהינתן עימות פוטנציאלי עם משט או מטס טורקי עתידי, שיתקרב לגבולות ישראל.

הלקח האסטרטגי

כאן עולה שאלת הבחירה הישראלית: האם לנקוט עמדה בסכסוך הנוכחי בין טורקיה לרוסיה, ואם כן, לצד איזו מדינה נכון שתתייצב? ישראל, למעט תקיפות המיוחסות לה של אמצעי לחימה איכותיים המועברים מסוריה לחזבאללה, אינה מהווה שחקן מרכזי בעימות הפנימי בסוריה ובין גורמים חיצוניים המעורבים בו, ובוודאי שאיננה צד בעימות הטורקי-רוסי. אך בחינת האינטרסים הישראליים אל מול עימות זה מגלה מצב מורכב.

מחד גיסא, ברמה הביטורלית, לישראל אינטרס ברור בתמיכה במוסקבה. שתי המדינות מקיימות יחסים טובים, מבוססים ויציבים, ולעת עתה הן אף השכילו לצלוח את מהמורת הנוכחות הרוסית הצבאית בסוריה. לעומת זאת, היחסים בין ישראל לטורקיה בהנהגת ארדואן הינם רעועים ומאז 2009 הם מתאפיינים באיבה מתמשכת, שנראה שקשה יהיה לסיימה כל עוד ארדואן דומיננטי בקבלת ההחלטות בטורקיה. בחירה בצד הרוסי אף עשויה לשאת עמה פירות כלכליים: רוסיה השיתה סנקציות כלכליות על טורקיה, וישראל מצדה תוכל לספק לרוסיה תחליף חלקי לטורקיה בתחומי החקלאות, התיירות ועוד.

מאידך גיסא, דווקא הבחירה בטורקיה, הפועלת נגד הציר הרדיקלי בסוריה, תבטא טוב יותר את ההיגיון האסטרטגי והאינטרסים הישראליים המהותיים. הפעילות הרוסית בסוריה, בחסות המאבק במדינה האסלאמית, מעניקה למעשה הכשר בינלאומי לאויביה המסוכנים ביותר של ישראל – איראן, חזבאללה ומשטר אסד. בהקשר זה, לטורקיה וישראל אינטרס משותף, הכולל את סילוקו של אסד, החלשת הדומיננטיות האיראנית בסוריה והפגיעה שתיגזר מכך בחזבאללה. אם טורקיה אכן תאותה על נכונותה לפעול במשותף עם ישראל מול איומים ואתגרים אלה ולהפחית בהתאם את עוינותה מול ישראל, יעלו על הפרק סוגיות נוספות העשויות להניב רווחים הדדיים: פתיחת השוק הטורקי לגז הישראלי (צורך שיתגבר עם צמצום אספקת הגז הרוסי לטורקיה); שיפור שילובה של ישראל בפעילות נאט"ו – (הנתקל בקשיים עקב התנגדות טורקית); השבת טורקיה לתפקיד של שחקן חיובי ומרכזי בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים ולעולם הערבי (המשווע למהלך יצירתי, שיחלצו מהקיפאון).

ואולי, האינטרסים המנוגדים של ישראל בעימות הטורקי-רוסי מלמדים דווקא על היעד החשוב ביותר כעת – גם עבור ארצות הברית ואירופה – והוא עיצוב וגיבוש אסטרטגיה המובילה, באורח בו-זמני או בשלבים ומרווח קצר ביניהם, להחלשתם ואף לסילוקם של שני הכוחות השליליים הפועלים בסוריה – משטר אסד מזה ו'המדינה האסלאמית' מזה.

נדרשת פעולה משותפת למציאת פתרון למשבר בסוריה, תוך שילוב של מאמץ צבאי, דיפלומטי ומדיני. היצירתיות הישראלית בהקשר זה צריכה להצביע על חוסר היכולת לאחד מחדש את סוריה, וכן על הצורך ליצבה באמצעות שרטוט מחדש של גבולות, אולי במסגרת פדרטיבית. בכל פתרון שיימצא, הלקח מהעימות הטורקי-רוסי עבור כלל המעורבים בסוריה, הוא, שבמארג הסבוך שהתהווה במזרח התיכון אין לתת ליריבות בין שני צדדים "להלבין" צד שלישי. הווה אומר, רצון להחליש את 'המדינה האסלאמית' אינו מכשיר את משטר אסד בגיבוי איראני, ומצד שני, התנגדות למעורבות הרוסית – איראנית בסוריה – גם היא אינה מכשירה את 'המדינה האסלאמית' או את גיבת אל-נוסרה כתחליף לאסד. האתגר הוא, לכן, למצוא את האסטרטגיה הנכונה והכוללת, המגובה בנחישות, במשאבים ובכוחות הקרקעיים, להיאבק במקביל גם באסד וגם בכוחות הסלפיים-ג'האדיים בסוריה, וכך לעצב בזירה זו מציאות בת-קיימא.